

**МІНІСТЕРСТВО ЗАХИСТУ ДОВКІЛЛЯ ТА ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА ЕКОЛОГІЧНА АКАДЕМІЯ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ ТА УПРАВЛІННЯ**

**Міжгалузевий координаційний центр з екологічної освіти для сталого розвитку
Кафедра зеленої економіки та економіки природокористування**

СИЛАБУС

НАЗВА КУРСУ:

**«МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ ПІДГОТОВКИ
ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ»
«METHODOLOGY OF SCIENTIFIC RESEARCH AND ORGANIZATION OF
MANUSCRIPT PREPARATION»**

Викладачі:

Бутрим Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, старший науковий співробітник, завідувач кафедри зеленої економіки Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління, oksana.butrim@gmail.com

Машков Олег Альбертович, доктор технічних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, Лауреат державної премії України в галузі науки і техніки, Відмінник освіти України, професор кафедри екологічного моніторингу, геоінформаційних та аерокосмічних технологій, mashkov_oleg_52@ukr.net

Галузь знань – 05 «Соціальні та поведінкові науки»;

Спеціальність – 051 «Економіка»;

Рівень вищої освіти – третій (освітньо-науковий);

Форма навчання – денна та вечірня;

Семестр, в якому викладається дисципліна – 1;

Дисципліна – вибіркова.

Загальне навантаження – 4 кредити ECTS (120 годин);

Заняття в аудиторії – 40 годин (20 занять по 2 академічні години, з них: лекції – 20 годин; практичні заняття – 18 годин; консультації – 2 години);

Самостійна робота слухачів курсу – 80 годин;

Форма підсумкового оцінювання – екзамен.

Силабус курсу
**«Методологія наукових
досліджень та організації
підготовки дисертаційної
роботи»**

ДЗ «ДЕА»
2020

Стор. 2 із 10

АНОТАЦІЯ

Навчальна дисципліна «МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ ПІДГОТОВКИ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ» є однією з базових у підготовці фахівців в галузі економіки природних ресурсів, оскільки надає можливість опанувати інструменти, що дозволяють проводити наукові дослідження, дослідити існуючий стан та ефективність використання природних ресурсів у певних формах господарювання, забезпечити конкурентні переваги підприємств, які використовують природні ресурси для виробництва своєї продукції, знизити загальну ресурсоемність виробництва та сприяти відновленню і збереженню природоресурсного потенціалу в контексті забезпечення збалансованого розвитку та запровадження постулатів зеленої економіки.

Освітній процес з дисципліни здійснюється за такими формами: навчальні заняття; самостійна робота; контрольні заходи. Видами навчальних занять згідно з навчальним планом є: лекції; практичні, а також консультації.

Практичні заняття передбачають: роз'яснення прикладів задач, розв'язок ситуаційних завдань, презентації результатів самостійної роботи. Самостійна робота студентів полягає у засвоєнні вивченого навчального матеріалу в час, вільний від обов'язкових навчальних занять, без участі викладача, підготовці до практичних занять та презентацій результатів виконання завдань. Консультації призначені для роз'яснення теоретичних або практичних питань. Засвоєння навчального матеріалу перевіряється за допомогою поточного контролю, який здійснюється на практичних заняттях у формі усних відповідей, тестового контролю.

Підсумковий (семестровий) контроль здійснюється у формі диференційованого заліку.

МЕТА І ЗАВДАННЯ

Метою вивчення дисципліни «МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ ПІДГОТОВКИ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ» є надавання теоретичних знань про методологію наукових економічних досліджень та практичних навичок в галузі організації підготовки дисертаційних робіт, а також у підготовці фахівців, які мають професійно займатися питаннями організації науково-дослідницької роботи, у тому числі використання природних ресурсів, та збалансованого землекористування зокрема в контексті запровадження постулатів зеленої економіки. Основними **завданнями** вивчення дисципліни є:

- вивчення основних понять та методів, які використовуються під час запровадження економічних досліджень;
- ознайомлення з проблемами, що пов'язані з реалізацією наукової діяльності;
- оволодіння аналітичними навичками, інструментарієм, потрібними для проведення наукових досліджень;
- підготовка аспірантів з питань оптимальної організації та ефективного застосування теоретичних та практичних методів наукового дослідження;
- оформлення результатів наукових досліджень, їх апробація та впровадження.

РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ, МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ І ФОРМИ ОЦІНЮВАННЯ

Силабус курсу
«Методологія наукових досліджень та організації підготовки дисертаційної роботи»

ДЗ «ДЕА»
2020

Стор. 3 із 10

У результаті вивчення дисципліни аспіранти повинні **знати**:

- базові поняття і постулати наукознавства, як системи знань;
- сутність методології та її складових;
- основні компоненти структури і динаміку наукового знання та наукової діяльності;
- вимоги до оформлення наукової роботи;
- алгоритм захисту результатів наукової роботи.

Після вивчення дисципліни студенти повинні **уміти**:

- організувати проведення наукового дослідження;
- володіти алгоритмом формування структури наукової роботи та створення інформаційної бази для її проведення;
- формувати зміст, визначати предмет і об'єкт дослідження;
- користуватись методами наукового дослідження та здійснювати аналіз і верифікацію набутих результатів;
- оформити наукову роботу та оприлюднювати її результати.

Відповідно до освітньо-професійної програми підготовки в аспірантурі за галуззю знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 051 Економіка, освітньої програми: «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища» вивчення дисципліни «МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ ПІДГОТОВКИ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ» сприяє формуванню **компетентностей** в результаті навчання:

Інтегральні компетентності:

- здатність до абстрактного мислення, аналізування та синтезу, а також до формування системного наукового світогляду;
- вміння розв'язувати комплексні проблемні питання дослідницької діяльності у сфері економічних аспектів природокористування та охорони довкілля;
- здатність до самостійного вирішення поставлених наукових завдань при забезпеченні новаторських підходів науково-дослідної роботи; та . ЗК5. Здатність до проведення наукового дослідження;
- здатність до креативності та гнучкості наукового мислення в процесі пошуку, оброблення, співставлення та аналізування інформації з різних джерел.

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності:

- навички використання сучасних джерел економічної, соціальної, управлінської, облікової інформації для складання службових документів та аналітичних звітів.
- здатність використовувати аналітичний та методичний інструментарій для обґрунтування економічних рішень у сфері природокористування.
- формування здібностей щодо залучення аналітичного та методичного інструментарію для розуміння логіки прийняття економічно обґрунтованих рішень екологічного спрямування;
- проводити еколого-економічний аналіз функціонування та розвитку суб'єктів господарювання.

Силабус курсу
**«Методологія наукових
досліджень та організації
підготовки дисертаційної
роботи»**

ДЗ «ДЕА»
2020

Стор. 4 із 10

- набуття навичок з розроблення заходів та проектних рішень чи рекомендацій щодо покращення результативності економічної діяльності, визначення стратегій розвитку за умов екологічних і ресурсних обмежень.

Програмні результати навчання:

- організувати та проводити оригінальні наукові дослідження з економіки природокористування на відповідному фаховому рівні;
- отримати теоретико-методичні результати, які сприяють створенню нових знань для розв'язання актуальних проблем теорії та практики;
- демонструвати навички самостійного виконання наукового дослідження, нестандартного мислення, відкритості до нових знань та обробки інформації, оцінювати результати наукової роботи та забезпечувати контроль їх якості;
- набути навичок щодо підготовки пропозицій щодо запровадження науково-дослідних робіт і проектів, а також захисту прав інтелектуальної власності;
- вміти оформити звітну документацію за результатами наукових досліджень у відповідності до затверджених стандартів та підготувати матеріал до подання на розгляд редактованих фахових видань, у тому числі, що зареєстровані у міжнародних наукометричних базах;
- набути навичок та опанувати практичні підходи щодо забезпечення комерціалізації результатів науково-прикладних досліджень.

ЗМІСТ КУРСУ

Вступне слово

Заняття з курсу відбуваються у формі лекцій, виконання практичних робіт, обговорення матеріалу в аудиторії та в онлайн-режимі, самостійного опрацювання додаткового матеріалу, проведення проміжного та підсумкового контролю. Значна частина курсу присвячена питанням, що розглядають методологію щодо визначення, порівняння та обґрунтування альтернативних управлінських рішень і проектів, що, в свою чергу, дає можливість здійснювати вибір і приймати вивірені рішення в умовах обмеженості ресурсів.

Програма та методика проведення курсу побудована таким чином, що дозволяє сформулювати системне уявлення про принципи, методи і засоби прийняття рішень, які сприяють оптимізації використання наявних ресурсів для задоволення суспільних та економічних потреб. Набуті під час курсу знання дозволяють слухачам курсу коректно аналізувати ефективність діяльності на основі співвіднесення обсягу необхідних затрат з потенційними вигодами; оцінювати часовий горизонт, життєвий цикл та цільову спрямованість проекту. Крім того, по завершенні курсу слухачі набудуть необхідних знань для оцінювання ефективності системного функціонування проектів на основі вивчення їх елементного складу.

Курс представлено на сторінці електронного навчально-інформаційного порталу ДЗ «ДЕА» (на платформі MOODLE) – <https://portal.dea.edu.ua/course/view.php?id=77>: лекційні матеріали (презентації, конспект лекцій, завдання для практичних, тести). Електронна форма представлення навчального матеріалу, що містить додаткову опцію обліку відвідування та журналу оцінок, дозволяє контролювати повноту засвоєння матеріалу аспірантами. Функція обговорення питань у вигляді електронної форми дозволяє спілкуватись у інтерактивному режимі та спрощує комунікацію викладача з аспірантами, а

Силабус курсу
«Методологія наукових досліджень та організації підготовки дисертаційної роботи»

ДЗ «ДЕА»
2020

Стор. 5 із 10

також здійснювати контроль самостійної роботи слухачів. Розміщення тестових завдань на сторінці порталу має суттєві переваги в процесі дистанційного навчання – передбачена електронна форма журналу оцінювання.

Відеопрезентація курсу розміщення на електронній сторінці - <https://www.youtube.com/watch?v=Q0b1P8UCo4Y>.

Тематичний план курсу

№ з/п	Теми занять	Кількість годин
Змістовий модуль 1. <i>Теоретико-методологічні основи наукових досліджень</i>		
Лекція	Тема 1. Предмет і сутність науки як сфери людської діяльності. Мета, завдання, провідні категорії та структура курсу. Наука та її роль у суспільному виробництві. Виникнення та еволюція науки. Теоретичні та методологічні принципи науки, види наукових досліджень.	2
Лекція	Тема 2. Організація наукового дослідження. Основні етапи виконання наукових досліджень. Обґрунтування і формулювання теми наукового дослідження та визначення робочої гіпотези. Визначення мети, завдань, об'єкта й предмета дослідження. Наукова новизна досліджень.	2
Лекція	Тема 3. Основи методології наукової творчості. Поняття методології та методики наукових досліджень. Методологія теоретичних досліджень. Основи методології досліджень емпіричного рівня.	2
Змістовий модуль 2. <i>Підходи щодо оцінювання ефективності наукових досліджень</i>		
Лекція	Тема 4. Основні методи наукових досліджень та їх характеристика. Поняття наукового методу та його основні риси. Система методів дослідження. Загальнонаукові методи. Спеціальні методи.	2
Лекція	Тема 5. Моделювання як метод дослідження процесів в об'єктах дослідження. Класифікація об'єктів дослідження з метою моделювання процесів в них та задачі оцінки стану та прогнозу. Математичні моделі динамічних об'єктів (лінійних і нелінійних). Імітаційне моделювання процесів в об'єктах дослідження. Оцінка адекватності математичних моделей процесам в об'єктах дослідження.	2
Лекція	Тема 6. Інформаційне забезпечення та ефективність наукових досліджень. Суть, види і основні джерела науково-технічної інформації. Науковий пошук інформації, її аналіз та інтерпретація. Економічна ефективність наукових досліджень. Оцінка рівня невизначеності результатів.	2
Практичне №1	<i>Теми практичних занять:</i> Методи оцінювання якості та графічної обробки результатів дослідження	2

Силабус курсу
«Методологія наукових досліджень та організації підготовки дисертаційної роботи»

ДЗ «ДЕА»
2020

Стор. 6 із 10

Змістовий модуль 3.		
<i>Вимоги щодо підготовки, оформлення та подання наукових матеріалів</i>		
Лекція	Тема 7. Загальні вимоги та правила оформлення наукових матеріалів. Оформлення результатів дослідницької роботи (НДР). Презентація результатів досліджень. Рецензування наукових робіт.	2
Практичне № 2	<i>Тема практичного заняття:</i> Організація роботи з базами даних та науко метричними платформами	2
Лекція	Тема 8. Основні відомості про структуру наукових досліджень. Математичне дослідження проблеми.	1
Лекція	Тема 9. Вибір методу дослідження. Види та особливості викладу результатів наукових досліджень.	1
Практичне № 3	<i>Тема практичного заняття:</i> Вибір методу дослідження. Види та особливості викладу результатів наукових досліджень.	2
Змістовий модуль 4.		
<i>Організація підготовки кваліфікаційної роботи на здобуття наукового ступеня доктора філософії</i>		
Лекція	Тема 10. Впровадження результатів наукових досліджень.	1
Практичне №4	<i>Тема практичного заняття:</i> Впровадження результатів наукових досліджень.	2
Лекція	Тема 11. Дисертація як результат наукових досліджень. Основні терміни та визначення. Кваліфікаційна складова дисертації.	1
Практичне № 5	<i>Тема практичного заняття:</i> Мова і стиль викладання матеріалу дисертаційної роботи. Рекомендації щодо алгоритму написання дисертації	2
Лекція	Тема 12. Вибір теми дисертації. Актуальність теми дисертаційного дослідження. Рекомендації щодо структури та змісту дисертації.	1
Практичне № 6	<i>Тема практичного заняття:</i> Вибір теми дисертації. Актуальність теми дисертаційного дослідження. Рекомендації щодо структури та змісту дисертації.	4
Лекція	Тема 13. Структура і зміст дисертаційної роботи. Оформлення рукопису дисертації.	1
Практичне № 7	<i>Тема практичного заняття:</i> Оформлення рукопису дисертації.	4

Самостійна робота

№ з/п	Назва теми, зміст	Кількість годин
Змістовний модуль 1.		
<i>Теоретико-методологічні основи наукових досліджень</i>		
1	Основні види наукових досліджень	6
2	Пізнавальні прийоми і форми наукових досліджень	6
3	Гіпотези у наукових дослідженнях	6

Силабус курсу
«Методологія наукових досліджень та організації підготовки дисертаційної роботи»

ДЗ «ДЕА»
2020

Стор. 7 із 10

Змістовий модуль 2. <i>Підходи щодо оцінювання ефективності наукових досліджень</i>		
4	Спеціальні методи досліджень в економіці природокористування	6
5	Впровадження та ефективність, апробація та оприлюднення результатів наукового дослідження	6
6	Види дослідницьких робіт. Оформлення звітів за результатами досліджень.	6
7	Оцінка ефективності впровадження результатів НДР	6
Змістовий модуль 3. <i>Вимоги щодо підготовки, оформлення та подання наукових матеріалів</i>		
8	Пошук інформації. Робота з каталогами	6
9	Словники у професійному мовленні	6
10	Етикет спілкування. Стандартні етикетні ситуації	6
Змістовий модуль 4. <i>Організація підготовки кваліфікаційної роботи на здобуття наукового ступеня доктора філософії</i>		
12	Критерії добору міжнародних науко метричних баз даних	5
13	Наукометрична база даних відкритого доступу	5
14	Попередня експертиза (передзахист) дисертації на кафедрі	5
15	Міжнародний досвід підготовки науковців	5
	Разом	80

УМОВИ ВИЗНАЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО РЕЙТИНГУ

Форми оцінювання	Кількість	Максимум балів за 1	Разом
Практична робота	2	20	40
Контрольна робота	1	30	30
Залік	1	30	30
		Разом:	100

ВИМОГИ І КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Оцінювання успішності аспіранта за кожним із запланованих видів робіт здійснюється у відповідності до таких критеріїв:

Види робіт	Кількість балів	Критерії оцінювання
------------	-----------------	---------------------

	Силабус курсу «Методологія наукових досліджень та організації підготовки дисертаційної роботи»	ДЗ «ДЕА» 2020
		Стор. 8 із 10

	за один вид робіт	
Контрольна робота	30	Виконано у відповідності до всіх вимог
	15-29	Виконано частково, потребувало уточнень та доопрацювання, переоформлення, або з порушенням термінів
	1-14	Виконано частково, доопрацювання не було здійснене, тема контрольної не відповідає змісту, робота являє собою повну або часткову компіляцію, терміни порушені
	0	Не виконано або виконано з порушенням вимог академічної доброчесності
Практична робота	20	Виконано і оформлено у відповідності до вимог. Розрахунки здійснені правильно.
	10-20	Виконано частково. Потребувало доопрацювання та повторних розрахунків.
	1-10	Виконано частково. Після зауважень, доопрацювання не було здійснено, терміни порушені.
	0	Не виконано або виконано, але з порушенням вимог академічної доброчесності.
Залікове тестування	1-30	Кожна правильна відповідь оцінюється в 1 бали. Тестове завдання містить 30 питань.

Порядок перерахунку рейтингових показників нормованої 100-бальної шкали оцінювання в національну шкалу та шкалу ECTS

Шкала оцінювання студентів

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка за національною шкалою	
	для екзамену, курсової роботи, практики	для заліку
91-100 (A)	відмінно	зараховано
81-90 (B)	добре	
71-80 (C)		
66-70 (D)	задовільно	
60-65 (E)	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
30-59 (F)	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни
0-29 (F)	Неприйнятно; потрібна значна додаткова робота	

Силабус курсу
**«Методологія наукових
досліджень та організації
підготовки дисертаційної
роботи»**

ДЗ «ДЕА»
2020

Стор. 9 із 10

Мінімальний пороговий рівень оцінки за роботу протягом навчального періоду (допуск до іспиту) складає 30 балів. У разі отримання оцінки «неприйнятно» (нижче 30 балів) здобувач зобов'язаний повторно вивчити дисципліну. У разі отримання оцінки «незадовільно» здобувач має право на два перескладання: викладачеві та комісії. При цьому максимальна підсумкова оцінка після перескладання може бути лише «достатньо». Замість перескладання комісії здобувач може обрати повторне вивчення дисципліни.

Політика доброчесності

Всі завдання курсу є самостійно виконаною працею. Роботи скопійовані шляхом копіювання, перенесення оригінальних текстів без посилання на джерела, або компонування тексту з готових блоків оригінальних джерел буде оцінено «незадовільно». Всі роботи перевіряються на плагіат. Виконання навчальних завдань і робота в курсі має відповідати вимогам «Положення про дотримання академічної доброчесності науково-педагогічними працівниками та здобувачами вищої освіти» ДЗ «Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління» (затверджене наказом № 112 від 07.03.2018 року) - Режим доступу:

<https://dea.edu.ua/img/source/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%83%20%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C-10.03.2020.pdf>

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА:

Добронравова І. С. Новітня західна філософія науки : підруч. для студ. вищ. навч. закл. К. : ПАРАПАН, 2008. 214 с.

Іщенко М. П. Філософія науки : питання теорії і методології : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. К. : УБС НБУ, 2010.– 444 с.

Клименюк О.В. Виклад та оформлення результатів наукового дослідження: Авторський підручник. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2007. 398 с.

Ковальчук В. В. Основи наукових досліджень : навч. посібн. Вид. 2-е, доп. і перероб. - К. : Видавничий дім „Професіонал”, 2004. 208 с.

Методологія наукових досліджень : навч. посіб. / В. І. Зацерковний, І. В. Тішаєв, В. К. Демидов. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.

Сергієнко В. В. Філософські проблеми наукового пізнання : навч. посібник. Кременчук : Кременчуцький національний університет ім. Михайла Остроградського, 2011. 103 с.

Сидоренко В. К., Дмитренко П. В. Основи наукових досліджень : навч. посіб. для вищ. пед. закл. Освіти. К.: РННЦ «ДІНІТ», 2000. 260с.

Силабус курсу
**«Методологія наукових
досліджень та організації
підготовки дисертаційної
роботи»**

ДЗ «ДЕА»
2020

Стор. 10 із 10

Синденко В.М., Грушко И.М. Основы научных исследований Харків : Вища школа, 2006. 200 с.

Філософія і методологія науки: курс лекцій / О.В. Рябініна. – Х.: НУЦЗ України, 2013. – 103 с.

Допоміжна

Добронравова И. С. Синергетика : становление нелинейного мышления К. : «Лыбидь», 1990. 150 с.

Лакатос И. Избранные произведения по философии и методологии науки. М. : Академпроект, 2008. 475 с.

Лакатос И. Фальсификация и методология научно-исследовательских программ / Имре Лакатос. М. : Медиум, 1995. 235 с.

Рикер П. Конфликт интерпретаций. Очерки о герменевтике. М. : Канон-Пресс-Ц : Кучково Поле, 2002. 624 с.

Фейерабенд П. Избранные труды по методологии науки / [Пер. с англ. и нем. А. Л. Никифорова; общ. ред. И. С. Нарского]. М. : Прогресс, 1986. 542 с.

Фейерабенд П. Против метода. Очерк анархистской теории познания / П. Фейерабенд. М. : АСТ ; Хранитель, 2007. 413 с. 1

Фуко М. Археология знания. К. : Ника-Центр, 1996. 208 с.

Інформаційні ресурси

1. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/>.

2. Законодавча база [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/>

3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] / Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua/

4. Верховна Рада України. Офіційний вебпортал парламенту України [Електронний ресурс] / Режим доступу: www.rada.gov.ua/